

Література

1. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю / В. П. Андрущенко. – К.: Знання України, 2005. – 804 с.
2. Андрущенко В. П. Реальність освіти: проблеми деміфологізації / В. П. Андрущенко // Практична філософія. – 2001. – № 2. – С. 188-189.
3. Андрущенко В. П. Вийти за межі моделі «розвитку навздогін» / В. П. Андрущенко // Віче. – 2001. – № 10. – С. 88.
4. Андрущенко В. П. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / Авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гуржій та ін. – К.: Навч. книга, 2004. – Кн. 1: Пріоритет інтелекту. – 638 с.
5. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / Кремень В. Г. – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
6. Каленюк І. С. Економіка освіти: навч. посіб. / І. С. Каленюк. – К.: Знання України, 2003. – 316 с.
7. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 6.

УДК 37.015.3

Горбач Г. М.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті висвітлені етапи, стадії, „технологічні” засоби, стилі та бар'єри педагогічного спілкування. Ключові слова: педагогічне спілкування, засоби, стилі, бар'єри спілкування.

Горбач Г. Н. Некоторые особенности педагогического общения. В статье описаны этапы, стадии, „технологические” приемы, стили и барьеры педагогического общения. Ключевые слова: педагогическое общение, средства, стили, барьеры общения.

Horback G. N. Separate feature of pedagogical intercourse. The article lights up the stages, technological methods, styles and barriers of pedagogical communication. Key words: pedagogical intercourse, tools, styles, barriers of intercourse.

Спілкування – це взаємодія, яка завжди має здійснюватися за формулою „суб'єкт – суб'єкт”. Особливо це стосується професій соціономічного типу (в основу яких покладено взаємодію людей), до яких належить також професія педагога [3, с. 91]. Специфічна особливість педагогічної діяльності полягає в її нерозривній єдності зі спілкуванням. Після розв'язання педагогічного завдання (і на цій основі) викладач повинен ще розв'язати комунікативне завдання. Комунікативне завдання є похідним від педагогічного, впливає з останнього та зумовлює ним. Інакше кажучи, комунікативне завдання є педагогічним, але перекладеним мовою спілкування [1, с. 205].

У структурі педагогічного спілкування виокремлюють такі етапи: I – прогностичний; II – початковий етап (організація безпосереднього спілкування); III – управління спілкуванням у педагогічному процесі; IV – аналіз реалізованої системи спілкування і моделювання майбутньої діяльності.

Аналізуючи технологічний аспект професійно-педагогічного спілкування, В. Кан-Калік [5] визначає такі його стадії:

1) *Орієнтування під час спілкування.* Педагог адаптує власний звичайний стиль спілкування до конкретних умов. Така адаптація ґрунтується на: усвідомленні педагогом власного стилю спілкування з учнями; мисленому відтворенні минулих особливостей спілкування з певним класом; уточненні стилю спілкування у нових комунікативних умовах діяльності, що впливають із ситуації.

2) *Початкова стадія спілкування.* На підставі нової інформації про ситуацію та конкретні умови коригуються обрані прийоми і способи спілкування.

3) *Зосередження уваги на педагогові.*

4) *Вербальне (словесне) спілкування* – своєрідна серцевина педагогічного спілкування. Необхідні образність, виразність мови педагога, точність та дієвість його формулювань,

здатності впливати не лише на розум, а й на почуття, стимулювати при цьому мислення, уяву, потребу в пошуковій діяльності.

Отже, все залежить від рівня розвитку педагога образного мислення та педагогічної уяви, сформованості власних мовних здібностей, усе це потребує наявності мовної пам'яті, вміння правильно добирати мовні засоби, логічно будувати та викладати думки, орієнтувати розмову на співрозмовника, високого рівня антиципації тощо. Важливими є також загальна ерудованість та культура педагога.

Ефективність педагогічного спілкування підвищується при застосуванні „технологічних” засобів. За П. Єршовим, до таких засобів належить *мускульна мобілізація*, тобто робочий стан тіла, готовність долати перепони, які ще не з'явилися, але от-от виникнуть. Виражається вона у загальній сконцентрованості уваги, у спрямованості погляду, виразі очей, диханні тощо. Мускульна мобілізація має дещо випереджати мовне спілкування педагога з учнями, створюючи тим самим необхідні передумови його ефективності [6, с. 33]. „Технологічним” засобом є також *ініціативність*, що відбивається на певному типі тілесної поведінки педагога та у певному звучанні його мови. Ініціативність вчителя може бути двоякою: педагог відкрито виступає ініціатором і лідером спілкування; педагог є прихованим ініціатором спілкування, стимулює в учнів появу потреби у певній діяльності, створюючи при цьому враження, що ініціаторами такої діяльності є учні.

До „технологічних” засобів належать також різноманітні добудови і прибудови (мимовільне пристосування тіла для впливу, коли уявлення про якості людини визначають склад, порядок та характер її дій). Вони мають відповідати комунікативному завданню, яке розв'язується у певний момент часу; загальній системі взаємин учителя з учнями; творчій педагогічній індивідуальності вчителя; індивідуальним особливостям учнів [4, с. 109].

Істотну роль у підвищенні ефективності педагогічного спілкування відіграє вміле використання педагогом сукупності *міміко-пантомімічних* засобів (жестикуляції, розміщення тіла у просторі, спрямованості погляду, відстані між співрозмовниками тощо). Наприклад, монотонний виклад матеріалу знижує ефективність його сприймання на 35-55%. Водночас інтонування (підвищення та посилення голосу на початку кожної наступної фрази порівняно з попередньою) допомагає зосередити увагу на предметі спілкування, утримати ініціативу, урізноманітнити інтонаційну палітру. Наголосимо також на необхідності єдності мови, міміко-пантомімічної діяльності та психоемоційних станів педагога як важливої складової його комунікативної культури.

Інтегральною характеристикою педагогічного спілкування є стиль педагогічного спілкування. На основі порівняння різних класифікаційних підходів [2, с. 52] виокремлюють такі стилі педагогічного спілкування зі специфічними для кожного з них параметрами:

1) *діалогічний* – активність, контактність і висока ефективність спілкування; педагогічний оптимізм; переконлива відкритість, щирість і природність у спілкуванні; безкорислива чуйність і емоційне сприйняття партнерів у спілкуванні, прагнення до взаєморозуміння і співробітництва; передавання соціального досвіду як особистісного знання; високий рівень імпровізаційності у спілкуванні; готовність до новизни, орієнтування на діалог, дискусію, обговорення; прагнення до власного професійного і особистісного зростання; висока і адекватна самооцінка; розвинуте почуття гумору;

2) *альтруїстичний* – повне підпорядкування себе завданням професійної діяльності, відданість роботі, відсутність прагнення до власного професійного і особистісного зростання, низький рівень рефлексії власної поведінки;

3) *конформістський* – поверхове, депроблематизоване і безконфліктне спілкування без чітко визначених комунікативних і педагогічних цілей, яке часто переходить у пасивне реагування на зміни ситуації; орієнтування на „злагоду” (іноді необхідна дистанція зменшується до мінімуму, переходячи у панібратство), зовнішня формальна доброзичливість при внутрішній байдужості або підвищеній тривожності; орієнтування на репродуктивну діяльність, прагнення відповідати чинним стандартам („бути не гіршим за інших”); поступливість, невпевненість у собі, недостатня вимогливість, безініціативність; лабільна або низька самооцінка;

4) *пасивний* – холодна відчуженість, гранична стриманість, підкреслена дистантність, орієнтування на поверхове рольове спілкування; відсутність потреби у емоційному включенні у спілкування; замкнутість і байдужість; низька сенситивність до їхніх емоційно-психічних станів („емоційна глухота”); висока самооцінка у поєднанні з прихованим невдоволенням від процесу спілкування;

5) *маніпулятивний* – егоцентрична спрямованість; висока потреба у досягненні зовнішнього успіху; підкреслена вимогливість; приховане самолюбство; високий рівень розвитку комунікативних умінь, їх вміле використання для прихованого маніпулювання партнерами спілкування; добре розвинена рефлексія власної поведінки; висока самооцінка і самоконтроль;

6) *авторитарно-монологічний* – прагнення домінувати, орієнтування на „виховання – примушування”; переважання дисциплінарних методів і прийомів над організовувальними; егоцентризм, нетерпимість до помилок і заперечень з боку партнерів по спілкуванню; брак педагогічного такту, агресивність; суб'єктивізм в оцінках, жорстка їх поляризація; ригідність, орієнтування на репродуктивну діяльність, стереотипізація педагогічних впливів; низька сенситивність і рефлексія власної поведінки, висока самооцінка;

7) *конфліктний* – педагогічний песимізм, роздратованість, імпульсивність; прагнення звести спілкування до мінімуму і прояви агресивності, коли неможливо уникнути такого спілкування; емоційні „зриви”; інфантильне перекидання відповідальності за невдачі у спілкуванні на інших або на „об'єктивні” обставини; низька самооцінка і самоконтроль.

Важливою проблемою є труднощі (бар'єри) у спілкуванні. Ці труднощі можна описати як суб'єктивне переживання людиною порушень у здійсненні спланованого спілкування через неприйняття партнера, нерозуміння його дій та слів, зміну комунікативної ситуації або власного психоемоційного стану тощо. У педагогічній діяльності такі труднощі зумовлені: її предметним змістом, тобто рівнем та характером опанування педагогом знань, створення умов для засвоєння яких є основою його діяльності; професійно-педагогічними вміннями, тобто способами та засобами педагогічного впливу. Педагогічні труднощі співвідносяться зі змістом, формами та загальною логікою розвитку педагогічного процесу, особливостями вчителя як суб'єкта навчання та виховання. Педагогічні труднощі пов'язані також з умінням педагога корегувати власні дії відповідно до особистих суб'єктивних особливостей. Вони можуть, зокрема, породжуватись недоліками самоконтролю та самокоригування вчителя, що проявляється у його низькій критичності до себе та недостатній рефлексії. Щодо комунікативної взаємодії [5] існують такі характерні бар'єри: розбіжності в установках педагога та аудиторії; страх спілкування з аудиторією; відсутність контакту з аудиторією; звуження функцій спілкування; негативна установка на аудиторію; попередній негативний досвід спілкування; страх припустити педагогічну помилку; наслідування (механічне використання манери поведінки іншого педагога, не розуміючи, що чужий стиль неможливо перейняти).

Таким чином, непрофесійне педагогічне спілкування породжує страх, невпевненість, спричиняє зниження працездатності, порушення динаміки мовлення, небажання думати і діяти самостійно, відчуженість, стійке негативне ставлення до викладача, навчання, почуття пригніченості від вивчення певного предмета (або від спілкування з педагогом). Професійне педагогічне спілкування передбачає високу культуру, яка засвідчує вміння педагога реалізувати свої можливості у виборі певного стилю педагогічного спілкування [7, с. 340].

Література

1. Культура спілкування: Навч.-метод. посібник / Арват Ф. С., Коваленко Є. І., Кириченко С. В., Щербань П. М. – К.:ІЗИН, 1997. –328 с.
2. Борисова Р. Г. О некоторых приемах обучения диалогической речи / Р. Г. Борисова // Иностранные языки в школе. – 2001. – №3. –С. 51-54.
3. Ветохов О. М. Психолого-педагогічна характеристика основних сучасних методичних підходів до навчання іноземних мов у школі / О. М. Ветохов // Педагогіка і психологія. – 2005. –№2. – С. 89-97.
4. Грехнев В. С. Культура педагогического общения / В. С. Грехнев. – М.: Просвещение, 1990. – 144 с.

5. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении / В. А. Кан-Калик. – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.

6. Комарова І. Культура педагогічного спілкування вчителя / І. Комарова // Шлях освіти. – 2001. – №5. – С. 31-34.

7. Реан А. А. Психология и педагогика / Реан А. А., Бордовська Н. В., Розум С. И.. – СПб.: Питер, 2000. – С. 317-34.

Надійшла до редколегії 29.09.2009

УДК 378

Патькова Н. Ю., Никонова Е. М.

К ВОПРОСУ О ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ЗДОРОВЬЕ УЧИТЕЛЯ: РЕЗУЛЬТАТЫ МИНИ-ИССЛЕДОВАНИЯ

Патькова Н. Ю., Никонова Е. М. До питання про професійне здоров'я вчителя: результати міні-дослідження. У статті розглядається професійний аспект здоров'я педагогів і аналізуються результати дослідження впливу професійної діяльності педагогів на їх емоційний стан і самопочуття. Ключові слова: професійна діяльність, професійне здоров'я вчителя.

В статье рассматривается профессиональный аспект здоровья педагогов и анализируются результаты исследования влияния профессиональной деятельности педагогов на их эмоциональное состояние и самочувствие. Ключевые слова: профессиональная деятельность, профессиональное здоровье учителя.

Patcova N. Yu., Niconova E. M. Relatively question about the professional health of teacher: mini-research results. In the article the professional aspect of health of teachers is examined and the results of research of influencing of professional activity of teachers on their emotional being and feel are analyzed. Keywords: professional activity, professional health of teacher.

Поскольку в состоянии здоровья населения России наблюдаются неблагоприятные изменения, в последние годы заметно возросло внимание к вопросам его укрепления и сбережения. Здоровье рассматривается как фактор национальной безопасности. В связи с этим актуальным является положение о валеологической ценности образования, которое предполагает медико-психолого-педагогическую совокупность знаний по предупреждению, средствам и практике обеспечения здоровья и выживания. Возросло внимание и к здоровью участников образовательного процесса – школьников и педагогов. О негативном состоянии в этой сфере знали и говорили давно, но сегодня проблема обострилась. Общество все более осознает, что учитель может сделать для здоровья школьника гораздо больше, чем врач. Забота о здоровье самого учителя в наше время имеет очень большое значение, так как нездоровый учитель не может обеспечить учащемуся необходимый уровень внимания, индивидуальный подход, а также не может заниматься и воспитанием культуры здоровья школьников, поскольку в этой работе необходим личный пример.

Словосочетание «здоровый учитель» предполагает не только физически крепкого человека с хорошо развитой мускулатурой. Здоровье – это необходимое условие активной и нормальной жизнедеятельности человека. Серьезные нарушения в этой сфере влекут за собой изменения в привычном образе жизни, сложившейся практике отношений с окружающим миром, возможную утрату профессиональной дееспособности, а в целом – вынужденную коррекцию планов на будущее. Здоровье – это сложный, системный феномен, который проявляется на физическом, психологическом и социальном уровнях.

Выделяют три уровня анализа здоровья человека – биологический, психологический и социальный, каждый из которых обладает своей спецификой. На биологическом уровне здоровье рассматривается как динамическое равновесие работы всех внутренних органов и их адекватное реагирование на влияние окружающей среды. Различные виды серьезных органических нарушений влияют на изменения в психике, личностном статусе и социальном поведении человека. Чем тяжелее заболевание организма, тем сильнее оно влияет на состояние